

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

Sayı/Issue 17 (Ağustos/August 2024), s. 81-102.

Geliş Tarihi-Received: 12.06.2024

Kabul Tarihi-Accepted: 18.07.2024

Araştırma Makalesi-Research Article

ISSN: 2687-5675

DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.211

İşlevsel Dilbilgisi Açısından Yeni Uygurcada Çokluk Kategorisi

Plurality Category in New Uyghur in Terms of Functional Grammar

Adilcan ERUYGUR*

Öz

Bu makalede, Yeni Uygurcada çokluk kategorisi işlevsel dilbilgisi perspektifinden incelenmiştir. Çalışma, çokluk kategorisinin morfolojik ve sentaktik özelliklerini, işlevlerini ve kullanım alanlarını kapsamlı bir şekilde ele alarak, çokluk kategorisinin genel yapısını ve işleyişini daha iyi anlamayı amaçlamaktadır. Yeni Uygurcada çokluk, genellikle isimlerin sonuna eklenen “-lar/ler” eki ile ifade edilmekte olup, diğer dilbilgisel unsurların göz ardı edilmesi dil öğretiminde anlam karışıklıklarına, dilbilgisel yetersizliğe, sınırlı dil kullanımına, kültürel anlayış eksikliğine, iletişimsel yetersizliğe yol açmaktadır. Bu sorunlar, dil öğretiminde daha kapsamlı ve çeşitli yaklaşımlar benimsenmesinin önemini vurgulamaktadır. Çokluk kategorisinin sadece “-lar/ler” eki ile sınırlı kalmadan, dilin tüm yapıları ve kullanım alanlarıyla birlikte öğretilmesi, öğrencilerin dilde daha yetkin ve bilinçli olmalarını sağlar. Çokluk kategorisi, semantik, pragmatik ve kültürel bağlamlarda da önemli işlevler üstlenir; gene, nötr veya belirsiz çokluk anlamları katarak dilin esnekliğini artırır, vurgu ve abartı ifadeleriyle dilin duygusal gücünü zenginleştirir. Ayrıca, bu makale çokluk kategorisinin sosyokültürel yansımalarını ele alarak, topluluk ve aile kavramlarının dildeki önemini vurgular. Makalede Yeni Uygurca ve Türkçe arasında çokluk kategorisi açısından karşılaştırmalar yaparak, dilbilgisel yapılar arasındaki benzerlikler ve farklılıklar üzerine bilgiler sunulmuştur. Sonuç olarak, bu çalışma Yeni Uygurcadaki çokluk kategorisinin işlevsel dilbilgisi çerçevesinde kapsamlı bir analizini sunarak, dil öğretiminde anlamı merkeze alan yaklaşımların önemini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çokluk kategorisi, çoğul, işlevsel dilbilgisi, Yeni Uygurca, Türkçe.

Abstract

In this article, the category of plurality in New Uyghur is analyzed from the perspective of functional grammar. The study aims to better understand the general structure and functioning of the plurality category by comprehensively addressing its morphological and syntactic features, functions and usage areas. In New Uyghur, plurality is usually expressed with the suffix “-lar/ler” added to the end of nouns, and ignoring other grammatical elements leads to confusion, grammatical inadequacy, limited language use, lack of cultural understanding, and communicative inadequacy in language teaching. These problems emphasize the importance of adopting more comprehensive and diverse approaches in language teaching. The teaching of the plurality category not only with the suffix “-lar/ler” but also with all the structures and usage areas of the language enables students to become more competent and conscious of the language. The plurality category also assumes

important functions in semantic, pragmatic and cultural contexts; it increases the flexibility of the language by adding general or indefinite plurality meanings, and enriches the emotional power of the language through emphasis and exaggeration. Furthermore, this article discusses the sociocultural implications of the category of plurality, emphasizing the importance of the concepts of community and family in the language. By making comparisons between New Uyghur and Turkish in terms of the plurality category, the article presents information on the similarities and differences between grammatical structures. In conclusion, this study provides a comprehensive analysis of the plurality category in New Uyghur within the framework of functional grammar and emphasizes the importance of meaning-centered approaches in language teaching.

Keywords: Category of plurality, plural, functional grammar, New Uyghur, Turkish.

Giriş

Yeni Uygurca, Türk yazı dilleri ailesine ait bir dil olup, bu aile içinde özellikle çokluk kategorisi açısından zengin bir yapıya sahiptir (Tömür, 2011, s. 41). Türk dilleri, tarih boyunca farklı coğrafyalarda ve kültürel ortamlarda gelişim göstermiş ve bu süreçte dilbilgisel yapılarını zenginleştirmişlerdir. Yeni Uygurca da bu bağlamda, tarihsel ve kültürel etkileşimlerin bir sonucu olarak kendine özgü dilbilgisel özellikler kazanmıştır (Tehur & Ebeydulla, vd. 2010, s. 31).

Tarihî Türk lehçelerinde çokluk kategorisi, nesne veya varlıkların sayısal olarak fazla olduğunu ifade eden dilbilgisel bir özelliktir. Bu kategoride kullanılan ekler ve diğer dilbilgisel araçlar, dilin morfolojik ve sentaktik yapısının bir parçasıdır. Türk dilinin bilinen ilk yazılı metinlerinde, “+lAr” çokluk eki düzenli olarak kullanılmamıştır. O dönemde belirli ve belirsiz kavramlar henüz gelişmemiş olduğundan, nesnelere genel isimleriyle ifade edilmekteydi. Bu nedenle, dilin erken dönemlerinde çokluk belirteçlerine ihtiyaç duyulmamıştır. Nesnelere çokluğu, cümle içinde doğal olarak anlaşılmaktaydı (Ercilasun, 2005, s. 183-184). Bunun yanı sıra, Köktürkçede sadece insanlarla ilgili kelimelerde kullanılan “+lAr” çokluk eki, Eski Uygurcada her türlü isim, zamir ve sıfatta kullanılabilen genel bir çokluk eki hâline dönüşmüştür. Ayrıca, bu çokluk ekinin, yapım eklerinden önce isim köklerine eklendiği de belirlenmiştir (Tsintsius & Letyagina, 1978, s. 220).

Çağdaş Türk lehçelerinde de çokluk kategorisi benzer şekilde önemli bir yer tutar. Özellikle Yeni Uygurca ve Özbekçe gibi Türk lehçelerinde, çokluk ekleri sadece sayısal çokluğu ifade etmekle kalmaz, aynı zamanda dilin semantik ve pragmatik boyutlarında da önemli işlevler üstlenir. Bu lehçelerde kullanılan çokluk ekleri, dilin zengin ve esnek yapısını gösterir. Örneğin, Yeni Uygurcada “+lAr” ekleri, çokluk anlamı vermek için yaygın olarak kullanılır (Tömür, 2011, s. 42).

Günümüz Türkçesinde çokluk kategorisi, dilbilimsel açıdan çeşitli işlevler üstlenir. Çokluk ekleri, sadece bir varlığın sayısal olarak fazla olduğunu belirtmekle kalmaz, aynı zamanda dilin semantik ve pragmatik boyutlarında da önemli roller üstlenir. Bu ekler, cümlenin anlamını zenginleştirir ve dilin günlük kullanımında önemli bir yer tutar (Korkmaz, 2014, s. 255-256).

Çokluk kategorisi, Yeni Uygurcada önceleri daha çok morfolojik açıdan *san kategorisi* adı altında incelenmiştir. Çokluk kategorisi ve isim kategorilerinin çoğul hali Yeni Uygurca dil bilgisi kitaplarında sürekli tartışılan konulardan biri olmuştur. Daha önceki geleneksel betimleyici gramer çalışmalarında isimlerin tekiliğinin asıl şekliyle ifade edildiği, çoğul halinin ise isim köklerine “+lAr” ekinin eklenmesiyle ifade edildiği tutarlı bir şekilde gösterilmiştir. Örneğin, “oquğuçı” (öğrenci) tek bir öğrenciyi ifade ediyorsa, “+lAr” çoğul ekinin “oquğuçılar” (öğrenciler) sözcüğüne eklenmesi birden fazla öğrenci anlamına gelir. Aynı zamanda “+lAr” çoğul ekinin bazı kategorilere

bağlandığında bazı özel anlam ve işlevleri anlatılmıştır. Örneğin “may” (yağ) dersek, bu sayılamayan bir isimdir, çoğul “+lAr” eki eklenirse “maylar” (yağlar) çoğul sayısını değil, yağ türlerinin çeşitliliğini belirtir. Çokluk kategorisi, ister sayısal çokluğu ifade etme işlevine ister çoğulluğun ötesinde başka işlevlere sahip olsun, bu tür yorumlar ve analizler büyük ölçüde morfolojik kurallarla ve daha az ölçüde semantik kurallarla sınırlı kalmıştır. Bu yorumlarda ya da analizlerde çokluk kategorisinin tüm öğelerinin işlevsel özellikleri cevapsız bırakılmıştır. Başka bir ifadeyle, iki veya daha fazla kelimededen oluşan çoğul eklerle birbirine bağlanan karmaşık yapıda, yapıyı oluşturan öğelerin birbirleriyle olan ilişkileri, çokluk eklerinin cümle yapısındaki yeri ve diğer dilbilgisel unsurlarla olan ilişkisi de cevapsız kalmıştır (Nesriddin, 2014, s. 94).

Bu bağlamda, yeni gramer teorilerine ve yaklaşımlara olan ihtiyaç ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyaca yanıt olarak, dilbilimci Letip Tohti (2012), Türkiye’de Neşe Harbalioğlu (2017) ve Rıdvan Öztürk (2018) gibi akademisyenler, Yeni Uygurcadaki çokluk kategorisini çeşitli düzeylerde incelemeye başlamışlardır. Morfolojik düzeyde, bu akademisyenler çokluk eklerinin yapısı, biçimlenişi ve farklı biçimbirimlerin kullanımı üzerinde dururken, sentaktik düzeyde ise çokluk eklerinin cümle yapısındaki yeri ve diğer dilbilgisel unsurlarla olan ilişkisi hakkında bilimsel makaleler kaleme almışlardır. Bu analizler, Yeni Uygurcadaki çokluk kategorisinin işlevsel yapısını ve iletişimdeki rolünü anlamak için kritik öneme sahiptir. Ancak, Yeni Uygurcadaki çokluk kategorisinin işlevsel dilbilgisi açısından daha kapsamlı bir şekilde ele alınması gerekmektedir.

Bu çalışmada, Yeni Uygurcadaki çokluk kavramının belirlenmesi ve Yeni Uygurca öğrenenlere katkı sağlanması amacıyla işlevsel dilbilgisi yaklaşımı ve nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Yeni Uygurcadaki çokluk anlamı, Türkçe ile karşılaştırmalı olarak ele alınmış ve bu anlamı oluşturan dil yapıları ile bunların işlevsel özellikleri, morfolojik, leksikolojik, sentaktik, iletişimsel ve pragmatik, sosyal ve kültürel açılarından incelenmiştir. Araştırma kapsamında, Yeni Uygurca ve Türkçede çokluk kavramı odak alınarak, bu iki Türk lehçesinde çokluk anlamını karşılayan dil yapıları karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Uzak ve yakın anlam bağlamında çokluğu ifade eden dil yapıları her iki dilde de analiz edilerek, dilbilgisel yapıların işlevleri tespit edilmiştir.

Çalışmanın amacı, Yeni Uygurcadaki çokluk yapılarının işlevsel dilbilgisi çerçevesinde kapsamlı bir analizini sunmaktır. İşlevsel dilbilgisi, dilin kullanımını ve dilbilgisel yapıların iletişimdeki işlevlerini anlamaya yönelik bir yaklaşımdır. Bu çalışma, çokluk kategorisinin sadece dilbilgisel bir özellik olarak değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel bağlamlarda nasıl kullanıldığını ve anlam kazandığını da araştıracaktır. Yeni Uygurcadaki çokluk kategorisinin incelenmesi, dilin genel yapısını ve işleyişini daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır. Ayrıca, bu analiz, Türk lehçeleri arasındaki benzerlikler ve farklılıklar üzerine de önemli bilgiler sağlayacaktır.

1. İşlevsel Dilbilgisi

İşlevsel dilbilgisi, dildeki sistemlerin, bunların birbirleriyle olan ilişkilerinin ve dilin iletişimdeki işlevlerinin incelenmesine odaklanır. Bu yaklaşım, dilin kullanımını ve dilbilgisel yapıların iletişimdeki işlevlerini anlamayı amaçlar. İşlevsel dilbilgisi, çeşitli kuramlar ve yaklaşımlar çerçevesinde şekillenmiştir. Vardar ve diğerleri (1998), işlevsel dilbilgisinin dildeki olguların belirlenmesinde işlevi öne çıkaran bir dilbilim akımı olduğunu belirtir ve dilin işlevsel açıdan incelenmesi gerektiğini savunur. Schaaik (1998), işlevsel dilbilimin betimleyici, edimsel, psikolojik ve tipolojik olmak üzere dört temel yeterliği tanımladığını belirtir. Bondarko (1984), işlevsel dilbilgisi çalışmalarında

“anlamdan biçime” yöntemini esas almış ve işlevsel alanları çekirdek, yakın ve uzak olarak sınıflandırmıştır. Musaoğlu (2003), işlevsel dilbilgisinin dilin yapısal birimlerini işlevleri ve kullanım kuralları çerçevesinde incelediğini belirtir. Larsen-Freeman (2001), dilbilgisinin “*biçim, anlam, edim*” olmak üzere üç boyutlu bir yapısı olduğunu savunur. Korkmaz (1996), her dilin ayrı bir sözlüksel dilbilgisi olduğunu ve bunun anlamsal ve sözdizimsel işlevleri bir araya getirdiğini ifade eder. Benzer (2020), işlevsel dilbilgisinin dili merkeze aldığını ve kurallar koymak yerine dili betimlemeyi amaçladığını belirtir. Oflaz (2010), işlevsel dilbilgisi yaklaşımlarının daha etkili olduğunu vurgular. Güngördü (1993), sözlüksel-işlevsel dilbilgisi temelinde yapılan sözdizimsel çözümlenmelerin önemini vurgular. Zolotov (2002), işlevsel dilbilgisinin “*anlam, biçim ve görev*” soruları etrafında şekillendiğini belirtir. Bu yaklaşımlar, işlevsel dilbilgisinin dilin yapısal, anlamsal ve işlevsel unsurlarını nasıl ele aldığını ve dilin gerçek kullanımını nasıl betimlediğini gösterir (Kılınç, 2024, s. 544).

Yeni Uygurcadaki çokluk kategorisini analiz etmek için işlevsel dilbilgisi yaklaşımlarını kullanmak oldukça yararlı olabilir. İşlevsel dilbilgisi, dilin kullanımını ve dilbilgisel yapıların iletişimdeki işlevlerini anlamayı amaçladığı için, Yeni Uygurcadaki çokluk kategorisinin de bu bağlamda incelenmesi, dilin bu yapıyı nasıl ve ne amaçla kullandığını anlamamıza yardımcı olabilir. İşlevsel dilbilgisi çerçevesinde yapılacak bir analiz, dilin yapısal, anlamsal ve edimsel boyutlarını kapsayarak çokluk kategorisinin Yeni Uygurca içindeki yerini ve işlevini daha net bir şekilde ortaya koyabilir.

2. Morfolojik Yolla Çokluk Belirtme

2.1. İsimlere Gelen Eklerle Çokluk Belirtme

Eski Türkçe döneminde: Çokluk belirli ekler, bazı son çekim edatları yahut belirli vasıflarla ifade edilir. Bu, ifade edilmemişse, teklik ifadesi, tekliği değil, belirsizliği ifade eder. Çokluk eki, tek tek fertlerin yahut iş ve hareketlerin çokluğu söz konusu ise kullanılır. İsimlere, zamirlere belirsiz sayılara ve çekimi fiillere en çok gelen yaygın olan çokluk eki *+lar/+ler'* dir.

Bunun dışında kullanılan diğer çokluk ekleri şunlardır:

+GÜN: ini (erkek kardeş), iniy+gün+üm (erkek kardeşlerim) kelin (gelin)-kelin+gün+üm (gelinlerim). +En: oğul (oğul)- oğl+an (oğullar), er (er)- er+en (erler).

+t: tigin (şehzade)- tig+it (şehzadeler), oğul (oğul)- oğl+ıt (oğullar).

+z: ok (boy)- Og+uz (boylar), ben (ben)- bi+z (ben ve ait olduğum grup).

+s: işbara (bey)- işbara+s (beyler) (Gabain, 1988, s. 62).

Karahanlı ve Harezmi döneminde “-lar” eki okluk belirtmek için kullanılmıştır (Hacıeminoğlu, 1997, s. 57).

Çağatay Türkçesi, Tarihî Türk dilleri arasında önemli bir konuma sahiptir ve çokluk ekleri bakımından dikkat çekici özellikler taşır. En yaygın çokluk eki olan “-lar/ler”, hem insan hem de insan dışı varlıklar için kullanılmış ve ünlü uyumuna göre “-lar” veya “-ler” şeklinde değişmiştir. Örneğin, “adamlar” (adam + lar) ve “evler” (ev + ler). Orta Türkçe döneminde olduğu gibi, Çağatay Türkçesinde de “+lar” çokluk eki kullanılmıştır. Ayrıca, bazı durumlarda fiillerin sıfat-fiil olarak kullanıldığı yapılar için “-gan/-gän” eki de çokluk belirtmek amacıyla kullanılmıştır; örneğin, “yazgan” (yazanlar) ve “kelgän” (gelenler). Nadir de olsa, “-tlar/-tler” eki de çokluk belirtmek için kullanılmıştır. Bu eklerin kullanımı, Çağatay Türkçesinin zengin morfolojik yapısını ve diğer Türk dilleri ile olan bağlantısını anlamak açısından önemlidir (Teklimakani, 2004, s. 16-19).

2.1.1. Çoğul Eki “-lAr” ile Çokluk Belirtme

Eski Türkçeden günümüze kadar değişmeden gelmiş olan bu ek, Türk lehçelerinde farklı küçük ses değişikliklerine uğrayarak kullanılmıştır ve günümüzde de çokluk işlevini sürdürmektedir. Bondarko'nun (1987) işlevsel dilbilgisi modellemesine göre, bu ek, çokluk göstermede önemli bir role sahiptir ve Yeni Uygurca gibi Türk dillerinde bütün sözcük türleriyle uyumlu bir şekilde kullanılabilir.

Bu ek, dilbilgisel açıdan çok yönlü bir işleve sahiptir. Çoğul olma durumunda en belirgin kullanımıyla birlikte, belirli durumlarda toplu anlamı da taşıyabilir. Örneğin, “evler” sözcüğünde olduğu gibi sadece evlerin çoğulluğunu değil, bir araya gelmiş evlerin toplamını da ifade edebilir. Bunun yanı sıra, eklenen bu ek bazen belirli bağlamlarda çoğul anlamı dışında da işlev gösterebilir, örneğin bir sayının belirsizliğini veya genel bir kavramı ifade etmede kullanılabilir.

Bondarko'nun işlevsel dilbilgisi modeli, dilin yapısal ve işlevsel özelliklerinin birbirleriyle nasıl etkileşimde bulunduğunu açıklamak için kullanılır. Bu model, dilin kullanımını ve yapılarını analiz ederken dilin işlevselliğine ve iletişimdeki rolüne vurgu yapar. Bu çerçevede, çokluk işlevini yerine getiren ekler, dilin ifade gücünü artırarak iletişimi daha etkili hale getirir ve dilbilgisel yapıların işlevsel bağlamını gözler önüne serer (Bondarko, 1984).

Yeni Uygurcada bu ek, isimlerin sayı kategorisi bağlamında yaygındır. İsmi temsil ettiği nesne ile sayı arasındaki ilişkiyi gösteren gramer kategorisine ismin sayı kategorisi denir. Yeni Uygurca isimler bir cümleye girdiğinde ihtiyaca göre ya tekil kavramı belirtmek için tekil biçimde ya da çoğul kavramı belirtmek için çoğul biçimde gelirler. “-lAr” eki alan isimler ismin çoğul halidir (Tömür, 2011, s. 42).

Yeni Uygurca	Türkçe
-lar/-ler	-lar/-ler
Ör: Kitap+lar, öy+ler, kegez+ler	Ör: Kalem+ler, okul+lar

2.1.2. İyelik Ekleriyle Çokluk Belirtme

Yeni Uygurca ve Türkçe gibi Türk dillerinde, isimlere eklenen iyelik ekleri, dilbilgisel açıdan oldukça zengin bir yapıya sahiptir. Bu ekler hem sahiplik durumunu belirtirken hem de çoğul kişileri temsil ederken çokluk anlamını da içinde barındırabilirler. Bu, dildeki ifade yeteneğini zenginleştirir ve iletişimdeki esnekliği artırır. Bondarko'nun (1987), *işlevsel-anlamsal alan sınıflandırması*, dilin farklı kullanımlarını ve anlamsal alanlarını analiz etmeye yönelik bir yaklaşımı ifade eder. Bu sınıflandırmada, nitelik ve nicelik merkezli anlamsal alanlar önemli bir yer tutar. İyelik işlevsel-anlamsal alanı, dilbilgisel yapıların sahiplik durumunu ifade ederken, nitelik ve nicelik merkezli alanlar ise sözcüklerin kalite, özellik ve miktarını vurgular. İyelik ekleri, bir sözcüğün veya bir nesnenin belirli bir kişiye veya gruba ait olduğunu vurgularken, sıfatlar ve miktar belirten kelimeler ise sözcüklerin niteliklerini ve niceliklerini ifade eder. Bu açıklamalar, dilin işlevsel ve anlamsal yapılarını daha iyi anlamamıza yardımcı olur ve dilin genel kullanımındaki anlam zenginliğini vurgular.

Yeni Uygurca			Türkçe		
I. Çoğul	-miz/-(i)miz	Bali-miz, köz-ümüz	I. Çoğul	-lmlz	Çocuklarımız

II. Çoğul	Basit hali	-ñlAr/ (İ)ñlAr/ -(U)ñlAr/-(Ü)ñlAr	balañlar, kelimiñlar, qolunlar, közünlar	II. Çoğul	-InIz	Çocuğunuz Kaleminiz Kolunuz Gözünüz
	Kibar hali	-(İ)ñizlAr -lAri	balıñizler vedıñizler baliliri			
III. Çoğul		-lAri	pulliri	III. Çoğul	-lArI	Paraları

2.1.3. Varlık/Yokluk Eki “-IIk” ile Çokluk Belirtme

Bu ek, Yeni Uygurca ve Türkçe olmak üzere diğer Türk dillerinde yaygın olarak kullanılır ve dilin yapısal yapısına önemli katkılarda bulunur. Sıfatları oluşturmanın yanı sıra varlık ve yokluk durumlarını belirtirken ve bazı durumlarda kelimenin anlamını çokluklaştırırken kullanılır (Kılınç 2024, s. 547). Ayrıca Yeni Uygurcada bu ek bitki ve nesnelere isimlere eklenerek bu tür bitki veya nesnelere çok olduğu yere gönderme yapan isimler oluşturulur (Tömür 2014, s. 79). Bu ek, dilin ifade gücünü artırırken, aynı zamanda belirli bağlamlarda yoğunluğu veya çokluğu vurgulayarak iletişimi zenginleştirir. Bu sayede, dil kullanıcıları daha açık ve net ifadelerle iletişim kurabilir ve iletişimde daha etkili olabilirler.

Yeni Uygurca	Türkçe
-IIK/-IUK/-dAr	- II/--lık (-luk; -lik, -lük)
Ör: Kumluk yol. (Yolda kum miktarı oldukça fazla.) Derhlik (Ağaçlık), buğdaylık (Buğdayın çok olduğu yer), örüklük (kaysının çok olduğu yer)	Ör: Kumlu yol. Ağaçlık, ormanlık
Pulluk birsi boluşni oylaydu. (Parası bol)	Paralı kişi
Puldar bir kişi idi.	Paralı bir kişiydi.

2.1.4. Diğer Eklerle Çokluk Belirtme

2.1.4.1. “-dAş”

Türkçede “+dAş/+tAş” biçiminde kullanılan bu ek, benzerlik/aynılık, birliktelik/beraberlik ve ortaklık gibi anlamları ifade ederken (Ekşioğlu 2020, s. 858), Yeni Uygurcada ise özellikle isimlerin yanı sıra ismin ifade ettiği nesneye göre ortak ve benzerliği olan kişi veya şeyleri ifade eden isimler oluşturmak için kullanılmaktadır (Tömür, 2014, s. 79). Bu ek ayrıca içerisinde çokluk anlamını da taşıyarak, birden fazla kişiyi veya nesneyi ifade etmek için kullanılır. Bu şekilde, isimlerin yanı sıra nesnelere arasındaki ilişkiyi vurgulayarak dilin ifade gücünü artırır.

Yeni Uygurca	Türkçe
-dAş	-dAş/-tAş
Ör: Savaqdaş, kesipdaş, yurttaş, yoldaş	Ör: sınıf arkadaş, meslektaş, yurttaş, yoldaş

2.1.4.2. “-IAGAn”

Bu ek Yeni Uygurcada on, yüz, bin, on bin, yüz bin, milyon gibi sayı kelimelerine gelerek belirsiz çokluk anlamı kazandırır. Bu durumda, bu ek eklenmiş olan sayı kelimeleri, belirli bir sayıyı kesin olarak belirtmek yerine genel çokluk kavramını ifade eder (Tömür 2014, s. 116). Örneğin, “onluk” kelimesi on sayısının birkaç adetini ifade ederken, “milyonluk” kelimesi milyon sayısının belirsiz bir miktarını ifade eder. Bu ek, sayı kelimelerinin belirli bir miktarını ifade etmek yerine belirsiz çokluğu vurgulayarak iletişimde esneklik sağlar. Bu sayede, belirli bir sayıyı belirtmek mümkün olmadığı durumlarda veya belirsiz bir miktarı ifade etmek istendiğinde kullanılabilir. Bu ek sayesinde, Yeni Uygurca konuşanlar daha esnek ve genel ifadelerle iletişim kurabilirler.

Yeni Uygurca	Türkçe
-IAGAn	Türkçede bu ek kullanılmamaktadır.
Yüzligen (yüzlerce), on miñliğan (on binlerce) milyonliğan (milyonlarca)	

Türkçede +IAr ekiyle birlikte sayı adlarına eklenen +CA, sözcüklere abartma anlamı yükler. Bu tür örneklerde, “çok, birçok” gibi anlamlar izlenim verse de cümle içinde kullanıldıklarında daha belirsiz ve aşırı bir abartı vurgusu dikkat çeker. Bu ek, abartma anlamını sadece sayı adlarından türemiş, sıfat görevindeki sözcüklerde ortaya çıkar. Örneğin, “onlarca”, “yüzlerce (yıl)”, “binlerce”, “milyonlarca (kitap)”, “milyarlarca” gibi ifadelerde bu abartıyı gözlemleyebiliriz. Bu yapılar, belirli bir sayıyı değil de genel olarak çok büyük bir miktarı veya niceliği vurgulamak amacıyla kullanılır. Ancak, bu kullanımın belirsizlik ve abartıyı vurguladığına dikkat etmek önemlidir. Örneğin, “binlerce bilgisayar” ifadesi, gerçekten binlerce bilgisayar olduğunu belirtmek yerine, çok büyük bir miktarı ima eder. Bu şekilde, +CA ekinin sayı adlarına eklenmesiyle oluşturulan yapılar, Türkçede abartıyı ve genel bir niceliği vurgulamak için kullanılan bir dil aracıdır (Tosun, 2010, s. 1484).

2. 2. Fiillerde Çokluk

2.2.1. Şahıs Ekleriyle Çokluk Belirtme

Şahıs ekleri fiillerin çekimlenmesinde önemli bir rol oynar. Yeni Uygurca ve Türkçede “Biz, siz (siler), onlar (ular)” gibi çoğul kişi zamirleri, fiillerde kullanılan şahıs ekleri aracılığıyla işin, oluşun veya durumun birden çok kişi tarafından yapıldığını belirtir. Bu durum, söz konusu fiilin çokluk anlamını vurgular. Bu şekilde, Yeni Uygurca (Tömür, 2011, s. 110) ve Türkçede şahıs ekleri, fiillerin çekimlenmesiyle birlikte çokluk anlamını vurgular ve işin veya durumun birden fazla kişi tarafından yapıldığını belirtirler (Ergin, 2019, s. 214-215).

Yeni Uygurcada üç tür şahıs eki bulunmaktadır. Bunlardan ikisi zaman kategorisiyle, biri ise emir kipiyle ilgilidir. Yeni Uygurcada şahıs kategorisinin zaman bağlantılı iki eki, adların iyelik ve şahıs kategorisi biçimlerine şekil olarak benzerdir. Yeni Uygurcada bu iki türe fiilin 1. ve 2. şahıs ekleri adı verilmektedir. Fiillerin birinci tür şahıs eki birinci çoğul şahıs biçiminde isimlerin iyelik kategorisi eklerinden farklıdır. Birinci Çoğul Şahıs şekli Eski Uygur metinlerinde iki çeşit ek ile, yani isimlerin iyelik eki ile benzer olan “+İmiz” şekli ve “+UK” şeklinde kullanılan fiillerin birinci tür şahıs ekinin birinci çoğul şekli aslında “+k, +k, +uk, +ük” olup, tarihsel gelişim süreci içerisinde dudak ince ve dar ünlü sesler ile uyumlu olan “+ük” formu kullanım dışı kalmıştır. Fakat “+ük” Tarihî eserlerde ve lehçelerde (özellikle Hotan lehçesi ile Kumul ve Turpan şivelerinde) kullanılmaktadır. Yeni Uygurcada İkinci Çoğul Şahıs Saygı Kategorisinde zaman ekinin önüne işteş eki “+ş, +İş, +Uş” ekleri eklenir ve

ardından tekil saygı eki “+İLA” eklenir. Bu şekilde, konuşmacı bir kişiye veya bir gruba saygı göstermek amacıyla kullanılır. İkinci Çoğul Şahıs Saygısızlık Kategorisinde zaman ekinden önce işteş eki “+ş, +İş, +Uş” ekleri eklenir. Bu şekilde, konuşmacı bir kişiye veya bir gruba saygı göstermekten ziyade daha samimi bir ton kullanılır. Özetle, Yeni Uygurcada ikinci çoğul şahıs saygı kategorisi ve saygısızlık kategorisi, zaman ekiyle birlikte belirli eklerin kullanımıyla ifade edilir (Tehur & Ebeydulla, vd. 2010, s. 1633).

Yeni Uygurca		Belirli Geçmiş Zaman	Emir/ İstek Kipi	Türkçe		Belirli Geçmiş Zaman	Emir/ İstek Kipi
Biz	-(İ)miz	-k, -k, -Uk	-Ayli/-yli	Biz	-(I)z	-(I)k	-IIm
Siler	-silAr	-(İ)ñlAr/-	-(İ)ñlAr/-	Siz	-sInIz	-nIz	-In
	-sizlAr	-(İ)ñizlAr	-(İ)ñizlAr				
	-herkaysiliri/ -herbirliri	-tilA/-silA/ +sen	-(İ)şsilA/ -UşsilA				
	senler	-(İ)ştiñ	-(İ)ş/ -Uş				
Ular		-i/-sun		Onlar	-lAr	-lAr	-sInlAr

Ör: Biz barimiz/okuduk/yazayli. Siler bëriñlar/oqudiñlar/oquñlar. Siler bëriñizler/oqudiñizlar/oquysiler Siler bërişsila/ oquştila/ oquşisen. Senler bëriştiñ/ oquştiñ Ular barsun/kılsun/	Biz gidiyoruz/okuduk/yazalım. Siz gidiyorsunuz/okudunuz/okusunlar. Onlar gidiyorlar/yaptılar/yapsınlar.
--	---

2.2.2. İşteşlik Ekiyle Çokluk Belirtme

İşteşlik (müşareket) eki olarak adlandırılan tarihî -ş- eki, Türk dilinde oldukça geniş bir kullanım alanına sahiptir. Bu ek, bilinen en eski yazılı belgelerden itibaren tarihî metinlerde ve Türkçe ile diğer Çağdaş Türk lehçelerinde yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Bu ekin temel işlevi, fiilin özne ve nesne arasındaki bağlantıyı göstermektir. Türkçede, ünlü ile biten fiil tabanlarına doğrudan -ş- eklenirken, ünsüzle bitenlere ünlü uyumuna göre -ış, -iş, -uş, -üş olarak eklenir (Ergin, 2019, s. 215). Örneğin: “ağla-ş-, gül-üş-, kaç-ış-, öt-üş-, uç-uş-” gibi.

Bu ekin başlıca iki temel işlevi bulunmaktadır:

Ortaklaşa Yapılan Hareketleri Belirtme: Bir iş veya hareketin birden fazla kişi tarafından ortaklaşa yapıldığını ifade eder. Örneğin: “at-ış-, bak-ış-, boğ-uş-, gör-üş-, öp-üş-, sev-iş-, tanı-ş-, yaz-ış-” gibi.

Karşılıklı Yapılan Hareketleri Belirtme: Bir iş veya hareketin birden fazla kişi tarafından karşılıklı olarak yapıldığını ifade eder. Örneğin: “at-ış-, bak-ış-, boğ-uş-, gör-üş-, öp-üş-, sev-iş-, tanı-ş-, yaz-ış-” gibi.

Bu ek, ayrıca bazı fiillerde dönüşlülük anlamı da taşır. Örneğin: “değ-iş-, dola-ş-, er-iş-, gel-iş-, giriş-, kalk-iş-, ol-uş-, tut-uş-, ula-ş-” gibi.

Bu şekilde, Türkçede işteşlik eki olan -ş-, fiillerin özne ve nesne arasındaki bağlantıyı belirtmek ve ortaklaşa veya karşılıklı yapılan hareketleri ifade etmek için kullanılır. Ayrıca, bazı fiillerde dönüşlülük anlamını da taşır (Başdaş, 2006, s. 1-4).

Yeni Uygurcada “+ (İ)ş, +Uş” olarak ifade edilen bu ek “Fiilin Ömlük Dericisi” olarak adlandırılır. Bu ekin anlamı kısaca şöyledir: Cümlenin gramatik sahibi, eylemi yapan kişi anlamına gelir ve eylemi gerçekleştiren kişi iki kişiden fazladır (Tehur & Ebeydulla, vd. 2010, s. 1624).

İşteşlik kavramı, dilbilgisinde çatisal-sözdizimsel yapılanmaların temel bir bileşenidir. Bu kavram, bir cümlenin yapısını ve anlamını belirlemede önemli bir rol oynar. İşteşlik, özne, nesne ve yüklem bir arada bulunduğu durumları ifade eder. Bu kavram, bir fiilin özne ve nesneye etki ettiği veya ilişkili olduğu durumları kapsar. İşteşlik kavramı, genellikle çatisal-sözdizimsel yapılar içinde işteşlik ve geçişsizlik başlığı altında incelenir. Burada işteşlik, bir fiilin özne ve nesneyle ilişkili olduğu durumları ifade ederken, geçişsizlik ise fiillerin nesne gerektirmeyen yapısını belirtir. Dolayısıyla, işteşlik kavramı, dilin yapısal ve anlamsal özelliklerini anlamak için önemli bir kavramdır ve çatisal-sözdizimsel analizlerde merkezi bir konumda yer alır (Uysal, 2018, s. 818-819).

Yeni Uygurca ile Türkçe çokluk kategorisi, morfolojik olarak oldukça sistematik ve fonolojik kurallara sıkı sıkıya bağlıdır. Çokluk eklerinin uygun bir şekilde kullanımı, dilin kurallarına uygunluk açısından önemlidir ve bu ekler, isimlerin anlamını ve kullanımını genişletir. Bu temel özellikler, Yeni Uygurca ile Türkçede çokluk kategorisinin morfolojik yapısını anlamak için bir başlangıç noktası sağlar ve dilbilgisel analizlerde önemli bir rol oynar. Her iki dilde de çokluk belirtme, ekler aracılığıyla yapılır; ancak kullanılan ekler ve biçimleri tarihsel dönemlere ve dilin gelişimine göre değişiklik gösterir. Yeni Uygurcada Tarihî eklerin kullanımının devam ettiğini ve farklı eklerin belirli bağlamlarda işlevselliğini koruduğunu görmekteyiz. Hem Yeni Uygurca hem de Türkçede şahıs ekleri, fiillerin çokluk anlamını vurgulamak için önemli bir rol oynar ve iyelik ekleri de her iki dilde benzer işlevleri yerine getirir. Türkçede işteşlik ekleri, fiillerin ortaklaşa veya karşılıklı yapılan hareketleri ifade etmesini sağlar (Korkmaz, 2014, s. 505). Yeni Uygurcada benzer işlevsellikte işteşlik ekleri kullanılır, ancak belirli tarihsel eklerin modern dildeki devamlılığı dikkate değerdir. Bu karşılaştırma hem Yeni Uygurca hem de Türkçede çokluk belirtme yöntemlerinin morfolojik yapısını ve bu yapıların dil içindeki işlevlerini anlamamıza yardımcı olur. Ayrıca, bu eklerin Tarihi ve modern kullanımları arasındaki devamlılık ve değişimler de dilin evrimi hakkında önemli bilgiler sunar.

3. Sözcükbilimsel Yolla Çokluk Belirtme

Hem Yeni Uygurca hem de Türkçe, belirli cins sözcükler doğal olarak çokluk anlamı içerir, yani bu sözcükler herhangi bir eke ihtiyaç duymadan çokluk ifade eder. Bu tür sözcükler genellikle topluluk isimleri olarak adlandırılır ve içerdikleri parçaların toplamını temsil ederek bütünü ifade ederler. Ayrıca, bu sözcükler, çokluk ekleri ve sayı sıfatları eklenerek daha da zenginleştirilebilir (Kılınç, 2024, s. 550).

Yeni Uygurca	Türkçe
--------------	--------

<p>Helk (Halk): Bir topluluğu ifade eder (Komisyon, 1991, 837).</p> <p>Ör: Helk meydanda yığıldı.</p> <p>Koşun (Ordu): Askerlerden oluşan bir topluluğu ifade eder.</p> <p>Ör: Koşun uruşka çıktı.</p> <p>Pada (Sürü): Hayvanların bir araya gelmesiyle oluşan grubu ifade eder.</p> <p>Ör: Pada yaylaқта yaylavatidu.</p> <p>Camaet (Topluluk): İnsanların bir araya gelmesiyle oluşan genel bir grubu ifade eder.</p> <p>Ör: Camaet alkışlıdı.</p>	<p>Halk: Bu sözcük, bireylerin bir araya gelmesiyle oluşan geniş bir topluluğu ifade eder.</p> <p>Ör: Halk meydanda toplandı</p> <p>Ordu: Askerlerden oluşan bir topluluğu ifade eder.</p> <p>Ör: Ordu sefere çıktı.</p> <p>Sürü: Hayvanların bir araya gelmesiyle oluşan grubu ifade eder.</p> <p>Ör: Sürü otluyor.</p> <p>Topluluk: İnsanların bir araya gelmesiyle oluşan genel bir grubu ifade eder.</p> <p>Ör: Topluluk alkışladı.</p>
--	---

4. Sentaks Yolla Çokluk Belirtme

Yeni Uygurca ve Türkçede çokluk kategorisinin sentaktik özellikleri, çokluk eklerinin cümle içinde nasıl kullanıldığı ve cümlenin yapısını nasıl etkilediği çeşitli dilbilimsel unsurları içerir.

4.1. Özne-Nesne Çokluk Uyumu

Yeni Uygurca ve Türkçede çokluk ekleri alan özne ve nesnelere, cümlede özne-yüklem uyumunu ve nesne-yüklem ilişkisini etkiler. Çokluk ekleri, cümlenin anlamını çoğul hale getirir, ancak cümlenin temel yapısını değiştirmez. Eklerin varlığı, cümledeki diğer öğelerin yerleşimini ve fiil çekimlerini doğrudan etkilemez.

Yeni Uygurca	Türkçe
Balılar mektepke ketti/ketişti. (Çoğul özne + Fiil)	Çocuklar okula gitti.
Oқуғуçılar kitap oқиди/oқушти. (Çoğul özne + Fiil)	Öğrenciler kitap okudu.

4.2. Çokluk Ekleri ve Fiil Uyumu

Yeni Uygurca ve Türkçede özne çokluk eki aldığında, fiil de çoğul eki alır. Ancak Yeni Uygurca v Türkçede çoğul özne ile kullanılan fiiller her zaman çoğul çekimde olmayabilir; bu durumda anlam bağlamdan çıkarılabilir.

Yeni Uygurca	Türkçe
Balılar oynamakta. (Çoğul özne + Çoğul fiil)	Çocuklar oynuyorlar.
Oқуғуçılar keldi. (Çoğul özne + Tekil fiil; burada fiil çoğul ek almaz ancak anlam çoğuldur)	Öğrenciler geldi.

4.3. Sıfat Tamlamalarında Çokluk Belirtme

Yeni Uygurca ve Türkçede çokluk ekleri, sıfat tamlamaları ile kullanıldığında, tamlamanın tamamında uyum göstermez. Sadece isim çokluk eki alır.

Yeni Uygurca	Türkçe
Çoñ öyler (Sıfat + Çoğul isim)	Büyük evler
Çiraylıq güller (Sıfat + Çoğul isim)	Güzel çiçekler

4.4. Çokluk ve Belirtili Nesnelere

Yeni Uygurca ve Türkçede çokluk ekleri, belirtili ve belirtisiz nesnelere farklı şekillerde kullanılabilir.

Yeni Uygurca	Türkçe
Kitaplarnı oğudim.(Belirtili çokluk nesnesi)	Kitapları okudum.
Kitaplar oğudim. (Belirtisiz çokluk nesnesi)	Kitaplar okudum.

4.5. Bağlaçlarla Çokluk Belirtme

Yeni Uygurca ve Türkçede çokluk ekleri alan kelimeler (Öztürk, 2018, s. 43) bağlaçlarla birlikte kullanıldığında cümlede birden fazla öge vurgulanabilir.

Yeni Uygurca	Türkçe
Ali ve dostliri kinoğa ketti. (Çoğul özne + Bağlaç)	Ali ve arkadaşları sinemaya gitti.
Kitaplar ve depterler üstelniñ üstide turidu. (Çoğul nesnelere + Bağlaç)	Kitaplar ve defterler masada duruyor.

4.6. Zamirlerle Çokluk Belirtme

Yeni Uygurca ve Türkçede Çokluk zamirleri, cümlede özne veya nesne olarak kullanılabilir ve fiille uyum sağlar.

Yeni Uygurca	Türkçe
Ular keldi. (Çoğul zamir + Fiil)	Onlar geldi.
Ularnı gördüm. (Çoğul zamir + Fiil)	Onları gördüm.

4.7. Dolaylı Tümleçlerde Çokluk Belirtme

Yeni Uygurca ve Türkçede dolaylı tümleçler (yer tamlayıcıları) de çokluk eki alabilir.

Yeni Uygurca	Türkçe
Mekteplerde paaliyet ötküzülmekte. (Çoğul dolaylı tümleç + Fiil)	Okullarda etkinlikler düzenleniyor.
Bağçılarda balılar oynamaқта. (Çoğul dolaylı tümleç + Çoğul özne + Fiil)	Parklarda çocuklar oynuyor.

4.8. Edatlarla Birlikte Çokluk Belirtme

Yeni Uygurca ve Türkçede edatlar ve edat grupları ile kullanıldığında, çokluk ekleri cümlenin anlamını zenginleştirir.

Yeni Uygurca	Türkçe
Balılar bilen bağçığa ketti. (Edat + Çoğul isim + Fiil)	Çocuklarla parka gittik.
Oğuşuğular bilen öğiniş kildim. (Edat + Çoğul isim + Fiil)	Öğrencilerle çalıştım.

4.9. Yan Cümleciklerde Çokluk Belirtme

Yeni Uygurca ve Türkçede yan cümlecikler, ana cümlenin çokluk özelliğine uygun olarak düzenlenir.

Yeni Uygurca	Türkçe
Balılar bağçığa ketkendin këyin öyge kaytti. (Yan cümlecik + Ana cümle)	Çocuklar parka gittikten sonra eve döndü.
Oğuşuğular imtihanı tügetkendin këyin sirtka çıktı. (Yan cümlecik + Ana cümle)	Öğrenciler sınavı bitirdikten sonra dışarı çıktı.

4.10. İkileme Gruplarıyla Çokluk Belirtme

İkilemeler, Yeni Uygurcada ve Türkçede sıkça kullanılan dilsel araçlardır. Aynı, yakın ya da zıt anlamlı sözcüklerin veya biri anlamlı diğeri anlamsız iki kelimenin tekrarıyla oluşturulan bu yapılar, cümleye *vurgu*, *abartma* ve *çokluk* gibi anlamlar katarken, çokluk ekine ihtiyaç duymadan kullanılabilir. İkilemeler, çoğaltma özelliği sayesinde dikkati çeker ve bu bağlamda daha fazla ikoniklik (gösterim) ilişkisi kurar. Yani, tekrar kullanımıyla sözcüklerin bir bölümü veya tamamı "çoğaltılırken", bu işlem aynı zamanda *pekiştirme*, *çoğullama*, *artırma*, *büyütme* ve *abartma* gibi işlevlere de hizmet eder (Uzun, 2006, s. 42).

4.10.1. Aynı Anlamlı Sözcüklerin Tekrarı

Yeni Uygurca ve Türkçede ikilemeler, anlamı pekiştirmek için aynı sözcüğün tekrarıyla oluşturulabilir.

Yeni Uygurca: Kiçik-kiçik (küçük küçük), uluğ-uluğ (büyük büyük) ...

Türkçe: koşu koşu, ağır ağır, iri iri...

4.10. 2. Yakın Anlamlı Sözcüklerin Birleşimi

Benzer anlamlara sahip sözcüklerin bir araya gelmesiyle oluşur.

Yeni Uygurca: Mal-mülk, güç -kuvvet...

Türkçe: akıllı uslu, ses seda, güçlü kuvvetli, kılık kıyafet...

4.10. 3. Zıt Anlamlı Sözcüklerin Birleşimi

Yeni Uygurca: az köp (az çok), çoñ kiçik (büyük küçük) ...

Türkçe: ileri geri, az çok, er geç, bata çıka, büyük küçük...

4.10. 4. Anlamlı ve Anlamsız Sözcüklerin Tekrarı

Yeni Uygurca ve Türkçede bir anlamlı ve bir anlamsız sözcüğün bir araya gelmesiyle oluşturulabilir.

Yeni Uygurca: Az paz (az maz), tatlık patlık (tatlı matlı), egri bügrü (eğri büğrü)

...

Türkçe: eski püskü, eğri büğrü, yarım yamalak, çer çöp...

4.10.5. Benzetme Gruplarıyla Çokluk Belirtme

Yeni Uygurca ve Türkçede, benzetme grupları kullanılarak çokluk ifade etme, dilin zenginliklerinden biridir. Bu yöntem, belirli benzetme kalıpları aracılığıyla nesnelere veya durumların sayısını, yoğunluğunu veya derecesini artırarak ifade etmeye yarar. Yeni Uygurca ve Türkçede çokluk ifade etmek için sıkça kullanılan benzetme, dilde geniş kapsamlı bir özellik gösterir. Dilbiliminde, "gibi" edatı aracılığıyla insanlar ve nesnelere arasında karşılaştırma yapma sanatı olarak bilinir. İşlevsel kullanımını göz önünde bulundurarak, "benzetme" terimi "karşılaştırma" olarak da ifade edilebilir (Kıran, 2006, s. 345). Bu bağlamda, benzetme grupları, çokluk ifade etmenin yanı sıra, görsel ve imgesel bir etki yaratarak dilin estetik zenginliğini artırır.

Yeni Uygurca: Miğ miğ insan (çok sayıda insan), tıklım tıklım öğrenci (çok sayıda) ...

Yıldız kebi (yıldız gibi), kum kebi (kum gibi), deniz kebi (deniz gibi), say teşi kebi (çöl taşı gibi) ...

Türkçe: Çil çil altınlar (Parlak, çok sayıda altın)

Dizi dizi inciler (Sıralı, çok sayıda inci)

Benzetme kalıpları, çoğul ekleriyle birleşerek çokluk ifade eder. Örneğin:

Ordu ordu askerler (Büyük grup askerler)

Dalga dalga insanlar (Çok sayıda insan)

Sürü sürü koyunlar (Çok sayıda koyun)

Yıldızlar gibi, kar taneleri gibi, arılar gibi, karınca gibi, yağmur gibi, çiçekler gibi, orman gibi, deniz gibi...

4.11. Deyimsel Yapılarla Çokluk Belirtme

Yeni Uygurca ve Türkçede deyimli yapılar kullanılarak çokluk ifade etme, dilin zenginliklerinden biridir. Deyimler, genellikle bir durumu, nesneyi veya insan topluluğunu çokluk ve abartma yoluyla ifade eder.

Yeni Uygurca: Tokkuzi tel bolmaq (çok mal mülk sahibi olmak), Elmisaktin tartip (eskiden beri), At yilidin eşek yiliğiçe (sürenin çokluğu), İssiğ-soğuğni baştin ötküzüş (çok tecrübe sahibi olmak) ... (Temur, 2011, s. 1050-1054).

Türkçe: Sel gibi akmak, karınca gibi çalışmak, kırk yılda bir, göz açıp kapayıncaya kadar, sürüsüne bereket, dolup taşmak, dağ gibi birikmek, dört bir yana dağılmak, balık istifi...

4.12. Ünlem Gruplarıyla Çokluk Belirtme

Yeni Uygurca ve Türkçede ünlem grupları kullanılarak çokluk ifade etme, dilin duygusal ve etkileyici yönlerini öne çıkarır. Ünlemler, genellikle bir durumun yoğunluğunu, şaşkınlığı, hayranlığı veya çokluğunu ifade etmek için kullanılır.

Ünlemler, cümledeki yerleşimlerine ve görevlerine göre, konuşma dilinde belirsiz çokluğu ifade eden unsurlar olarak kullanılabilir.

Yeni Uygurca: Uh! Hêrip kettim (Çok yoruldu). (Çok yorulmak), Belli-belli! Tolimu yaşşi kılıpsiler (Vah! Çok güzel yapmışsınız). (Çok sevinmek). İsit! O ömrünü bihude işler bilen ötküzivetti (Yazık! O ömrünü boş işlerle tüketti). (Çok hayal kırıklığı) ...

Türkçe: Of! Beklemekten canım çıktı. (Çok beklemek), Poff! Bu ders ne kadar uzun sürdü. (Çok rahatsız olmak), Ah! Bu ders bitmek bilmiyor. (Çok sıkılmak), Vay be! Gerçekten yakışmış. (Çok beğenmek), Vay be! İnanılmaz. (Çok etkilenme), Oh be! Nihayet dersler bitti. (Çok sevinme) ...

4.13. Sıfatlar ve Zarflar ile Çokluk Belirtme

Yeni Uygurca ve Türkçede sıfatlar ve zarfların derecelendirilmesinde kullanılan belgisiz çokluk ifadeleri ve bazı soru zarfları ve sıfatları, çokluk kategorisini ifade etmede önemli rol oynar.

Yeni Uygurca ve Türkçede belgisiz çokluk ifadeleri, sayı veya miktar belirtmeden genel bir çokluk veya azlık durumu ifade ederler. Bu ifadeler, sıfatların ve zarfların derecelendirilmesinde sıkça kullanılır.

Yeni Uygurca:

Bezi- Türkçedeki "bazı" gibi belirli bir miktarı belirtir. Örneğin, Bezi insanlar (belirli bir grup insan).

Köp- Türkçedeki "birçok" gibi çok sayıda belirtir. Örnek: Köp kitap (çok sayıda kitap)

Bir kaç- Türkçedeki "birkaç" gibi az miktarda belirtir.

Türkçe:

Bazı- Belirli bir miktarı belirtir, ancak net bir sayı vermez.

Birçok- Çok sayıda varlık veya öge belirtir.

Biraz- Az miktarda, belirsiz bir sayıda varlık belirtir.

Yeni Uygurca ve Türkçede sıfatlar ve zarflar, çeşitli derecelendirme yapıları ile çokluk ve azlık ifade edebilir.

Bekerek (daha güzel), tizrek (daha hızlı). Bu sözcükler hem Yeni Uygurcada hem Türkçede üstünlük derecesi ifade ederek çokluk belirtir.

Eñ çiraylık (en güzel), eñ tiz (en hızlı). Bu sözcükler hem Yeni Uygurcada hem Türkçede en üstünlük derecesi ifade ederek çokluk belirtir.

Bu alma bekrek tatlık (Bu elma daha tatlı).

U senindekla tiz yügüridu (O, senin kadar hızlı koşuyor).

Yeni Uygurca ve Türkçede bazı soru zarfları ve sıfatların çokluk veya belirsizlik kategorisini ifade ettiklerini söyleyebiliriz.

Kaç (kaç), neçe (ne kadar) gibi sözcükler sayı sormak ve çokluk belirtmek için kullanılır. Örnek: Kaç (kaç) kitap? neççilik (ne kadar) su?

Yeni Uygurca ve Türkçede çokluk kategorisinin sentaktik özellikleri, çokluk eklerinin cümle içinde nasıl kullanıldığını ve cümlenin yapısını nasıl etkilediğini çeşitli

dilbilimsel unsurlarla gösterir. Özne-nesne çokluk uyumu, çokluk ekleri ve fiil uyumu, sıfat tamlamalarında çokluk belirtme, belirtili/belirtisiz nesnelere çokluk ifade etme gibi unsurlar, cümledeki anlamın çoğul hale gelmesini sağlar ancak temel yapıyı değiştirmez. Bağlaçlar ve zamirlerle çokluk belirtme, dolaylı tümleçler ve edatlarla birlikte kullanıldığında, cümledeki çokluk anlamını vurgular. Yan cümleciklerde çokluk belirtme, ikileme gruplarıyla ve benzetme gruplarıyla çokluk ifade etme gibi yöntemler, dilin zengin ve esnek yapısını ortaya koyar. Deyimsel yapılar ve ünlem grupları ise, çokluk ifade etmede abartma ve duygusal yoğunluğu artırır. Bu yöntemler, her iki dilin dilbilimsel ve anlamsal yapısını güçlendirirken, çokluk anlamını çeşitli şekillerde ifade eder ve dilin estetik zenginliğini artırır.

5. Çokluk kategorisinin Semantik İşlevleri ve Pragmatik İşlevleri

Yeni Uygurca ve Türkçede çokluk kategorisinin semantik ve pragmatik işlevleri, dilin anlam ve kullanım bağlamları açısından önemli roller oynar.

5.1. Nicelik Belirtme

Çokluk ekleri hem Yeni Uygurcada hem de Türkçede bir varlığın sayısının birden fazla olduğunu belirtir.

Yeni Uygurca	Türkçe
Anamlar bağçığa ketti. (Çoğul anlam)	Anneler parka gitti. (Çoğul anlam)

5.2. Topluluk veya Grup İfadesi

Yeni Uygurcada ve Türkçede çokluk ekleri, bir grup veya topluluğu ifade etmek için kullanılır. Bu ekler, ismin sonuna eklenerek grubun veya topluluğun varlığını genel olarak ifade eder. Bu dilbilimsel yapı, dilin ifade gücünü ve anlam taşıma kapasitesini artırır.

Yeni Uygurca	Türkçe
İnsanlar bu meselide perçilik oylaydu. (Topluluk anlamı)	İnsanlar bu konuda farklı düşünüyor. (Topluluk anlamı)

5.3. Belirsizlik ve Genel Anlam

Yeni Uygurcada ve Türkçede çokluk ekleri, belirli olmayan çokluğu veya genel bir durumu ifade etmek için kullanılır. Bu kullanım, dilin belirsizlikleri ve genellemeleri ifade etme yeteneğini artırır. Bu tür yapılar, dilin anlam taşıma kapasitesini genişleterek, daha geniş ve kapsayıcı ifadeler oluşturulmasına olanak tanır.

Yeni Uygurca	Türkçe
Müşükler keçiliri ovlinidu. (Genel anlam)	Kediler geceleri avlanır. (Genel anlam)

5.4. Soyutlama ve Kavramsallaştırma

Yeni Uygurcada ve Türkçede çokluk ekleri, soyut kavramları veya genel durumları belirtmek için kullanılır. Bu ekler, dilin soyut düşünce ve genel kavramları ifade etme yeteneğini artırır. Bu tür kullanımlar, dilin ifade gücünü ve kapsamını genişleterek, soyut ve genel durumlardan bahsederken daha zengin ve nüanslı ifadeler oluşturmaya olanak tanır.

Yeni Uygurca	Türkçe
Fikirler insanni çoñkurlaşturidu. (Soyutlama)	Düşünceler insanı derinleştirir. (Soyutlama)

5.5. Varlıkların Çeşitliliği

Çokluk ekleri, farklı türdeki varlıkları veya nesnelere belirtmek için de kullanılabilir. Bu, özellikle çeşitli unsurların bir arada bulunduğu durumları ifade etmek için yararlıdır. Hem Yeni Uygurcada hem de Türkçede bu tür kullanım yaygındır.

Yeni Uygurca	Türkçe
Güller bağçini bēzeydu. (Çeşitlilik)	Çiçekler bahçeyi süslüyor. (Çeşitlilik)
Meviler ve yeşil köktatlar bazarda sētilidu.	Meyveler ve sebzeler pazarda satılıyor.

5.6. Vurgu ve Önem Belirtme

Yeni Uygurca ve Türkçede çokluk kategorisi ya da çokluk eklerinin pragmatik işlevleri, dilin kullanımında belirli anlam ve etkilerin vurgulanmasını sağlar. Bu eklerin kullanımı, bağlama ve konuşma durumuna göre çeşitli işlevler üstlenebilir. Bir şeyin önemini ya da dikkat çekiciliğini vurgulamak için kullanılabilir.

Yeni Uygurca	Türkçe
Pikirler bes munazire kılinişi kerek. (Vurgu)	Fikirler tartışılmalıdır. (Vurgu)

5.7. Saygı ve Resmîyet

Çokluk eklerinin saygı veya resmîyet ifade etmek için kullanılması, dilde nezaketin ve toplumsal hiyerarşinin ifadesi olarak önemli bir rol oynar. Hem Yeni Uygurca hem de Türkçede bu kullanım mevcuttur.

Yeni Uygurca	Türkçe
Hesen endiler keldimu? (Resmî ve saygılı ifade)	Hasan beyler geldi mi?

5.8. Genelleme

Çokluk ekleri, Yeni Uygurcada ve Türkçede bir durumu ya da özelliği genellemek için kullanılır. Bu kullanım, belirli bir özelliğin veya durumun geniş bir alanda geçerli olduğunu ifade eder.

Yeni Uygurca	Türkçe
Oğutkıçılar her vaqit sevir taqetliktur. (Genelleme)	Öğretmenler her zaman sabırlıdır.
Ademler hatalıq kılişi mümkün.	(Genelleme)
	İnsanlar hata yapabilir.

5.9. Kesinlik ve Belirginlik

Yeni Uygurcada ve Türkçede çokluk ekleri, bir durumu veya olayı belirgin hale getirmek için kullanılır. Bu kullanım, belirli olayların veya durumların yaygınlığını, önemini ve dikkat çekiciliğini vurgular. Çokluk ekleri, dilin ifade gücünü ve vurgulama yeteneğini artırarak, belirli durumların veya olayların öne çıkmasını sağlar.

Yeni Uygurca	Türkçe
Kitapları işkapka orunlaşturdum. (Belirginlik) Aħırkı künlerde veķeler aşmakta.	Kitapları raflara yerleştirdim. (Belirginlik) Son günlerde olaylar artıyor.

5.10. Belirsizlikten Kaçınma

Çokluk ekleri, belirsiz bir durumu netleştirmek için kullanılabilir.

Yeni Uygurca	Türkçe
Balılar bağçıda oynavatidu. (Belirsizlikten kaçınma)	Çocuklar bahçede oynuyor. (Belirsizlikten kaçınma)

5.11. İroni ve Mizah

Çokluk ekleri, ironi veya mizahi bir dil kullanımı yaratmak için de kullanılabilir. Bu tür kullanım, dildeki ifadeleri daha renkli, etkileyici ve eğlenceli hale getirir. Hem Yeni Uygurcada hem de Türkçede çokluk eklerinin bu şekilde kullanımı yaygındır.

Yeni Uygurca	Türkçe
Pikirler hava uçup tuvatidu. (İroni) Öyliride yüzligen kitab bar, lëkin hemisi dekoratsiye üçün.	Fikirler uçuşuyor. (İroni) Evde yüzlerce kitap var, ama hepsi dekorasyon için.

5.12. Metaforik Kullanım

Yeni Uygurcada ve Türkçede çokluk ekleri, mecazi anlamlar yaratmak için etkili bir araçtır. Bu ekler, ifadeleri daha soyut, derin ve anlamlı hale getirir. Bu tür kullanımlar, dilin anlatım gücünü ve zenginliğini artırarak, metinleri ve konuşmaları daha etkileyici yapar. Mecazi anlamlar, dilin estetik ve sanatsal boyutunu da zenginleştirir.

Yeni Uygurca	Türkçe
Tepekkur deñizda gerķ boldum. (Metafor) Başimniñ üstide qara bulutlar aylanip yürüppti.	Düşünceler denizinde kayboldum. Başımın üstünde kara bulutlar dolaşiyor.

Yeni Uygurca ve Türkçede çokluk kategorisinin semantik ve pragmatik işlevleri, dilin anlam ve kullanım bağlamlarında çeşitli roller üstlenir. Semantik olarak çokluk ekleri, nicelik, topluluk, belirsizlik, soyutlama ve çeşitlilik gibi anlamları ifade ederken; pragmatik olarak vurgu, saygı, genelleme, kesinlik, belirsizlikten kaçınma, ironi ve metaforik kullanım gibi işlevlere sahiptir. Bu işlevler, dilin zenginliğini ve ifade gücünü artırarak, Yeni Uygurca ve Türkçenin etkili bir iletişim aracı olmasını sağlar.

6. Çokluk Eklerinin İletişimdeki Rolü ve Kültürel Yansımaları

6.1. Topluluk ve Aile Bağlarının Vurgulanması

Türk kültüründe topluluk ve aile kavramları önemli bir yer tutar ve bu durum, toplumun sosyal yapısını ve değerlerini büyük ölçüde şekillendirir. Türk toplumunda aile, bireyler arası ilişkilerin temelini oluşturur ve toplumsal normların aktarımında kilit

bir rol oynar (Aydın, 1989, s. 196). Çokluk ekleri, bu kavramların iletişimde vurgulanmasını sağlar.

Yeni Uygurca	Türkçe
Aileler bir yerge cem boldi. (Topluluk vurgusu)	Aileler bir araya geldi. (Topluluk vurgusu)

6.2. Saygı ve Hitap Şekilleri

Çokluk ekleri, resmi ve saygılı bir dil kullanımı için önemlidir. Özellikle topluluklara hitap ederken kullanılır.

Yeni Uygurca	Türkçe
Kimmetlik mehmanlar, hoş kélipsiler. (Saygı ve resmi hitap)	Değerli misafirler, hoş geldiniz. (Saygı ve resmi hitap)

6.3. Genelleme ve Toplumsal Kuralların İfadesi

Yeni Uygurcada ve Türkçede toplumsal kuralların ve genel geçer doğruların ifade edilmesinde kullanılır. Bu ekler, belirli bireyler yerine toplumu veya genel durumları ifade eder ve dilin toplumsal normları ve genel geçer doğruları belirtme yeteneğini artırır. Bu tür kullanımlar, dilin sosyal yapısını ve toplumsal değerlerini yansıtmak için önemli bir araçtır.

Yeni Uygurca	Türkçe
Perzentler çoñlarğa hörmet kılışı kerek . (Toplumsal Kurallar)	Çocuklar büyüklerine saygı göstermelidir. (Toplumsal Kurallar)

6.4. Empati ve Birliktelik Anlayışı

Türkçede ve Yeni Uygurcada çokluk ekleri, bir arada olma, birlikte hareket etme gibi toplumsal değerleri ifade etmek için kullanılır. Bu ekler, toplumsal birlikteliği, dayanışmayı ve ortak hareket etmeyi vurgular. Bu tür kullanımlar, dilin toplumsal bağları ve değerleri yansıtmaya gücünü artırır, toplumsal birlikteliğin ve dayanışmanın önemini anlatır.

Yeni Uygurca	Türkçe
Dost buraderler birlikte kinoğa kérişti. (Birliktelik)	Arkadaşlar hep birlikte sinemaya gitti. (Birliktelik)
Dostlar birlikte heme işni vucudқа çıkiralaymiz.	Arkadaşlar birlikte her şeyi başarabiliriz.

6.5. Kolektivist Kültürün İfadesi

Uygur ve Türk kültürü, kolektivist bir yapıya sahiptir ve bu, dilde çokluk eklerinin sıkça kullanılmasıyla yansır. Bireyler yerine topluluk vurgulanır.

Örnek: "Biz" ve "bizler" ifadelerinin sık kullanımı.

6.6. Toplumsal Normlar ve Değerler

Çokluk ekleri, toplumun normlarını ve değerlerini yansıtmak için kullanılır. Aile, arkadaşlık ve sosyal gruplar önemli yer tutar.

Yeni Uygurca	Türkçe
Holum koşnilar birbirlirige yardım kilişidu. (Yardımlaşma)	Komşular birbirine yardım eder. (Yardımlaşma)

6.7. Geleneksel ve Modern Etkileşim

Yeni Uygurcada ve Türkçede çokluk ekleri hem geleneksel topluluk yapıları hem de modern bireysel ilişkiler arasında denge kurarken kullanılır. Bu ekler, toplumsal dayanışmayı, birlikteliği ve modern bireysel ilişkileri ifade etmede önemli bir rol oynar. Çokluk eklerinin bu esnek kullanımı, dilin kültürel ve toplumsal zenginliğini yansıtarak hem geleneksel hem de modern yaşam biçimlerini ifade eder.

Yeni Uygurca	Türkçe
Yaşlar burunkidek birlikte vaqit ötküzişidu. Ademlör ictimai taratqular arqılık alaqe kilişidu.	Gençler eskisi gibi birlikte zaman geçiriyor. Kişiler sosyal medya üzerinden iletişim kurar.

6.8. Sosyal Hiyerarşi ve Saygı

Yeni Uygurcada ve Türkçede çokluk ekleri, sosyal hiyerarşiyi ve saygı ifadelerini belirtmek için kullanılır. Bu ekler, büyükler ve otorite figürlerine yönelik konuşmalarda saygı ve otoriteyi vurgulamak için önemli bir rol oynar. Çokluk eklerinin bu kullanımı, dilin toplumsal yapısını ve saygı ifade etme biçimlerini yansıtarak, konuşmanın resmi ve saygılı bir ton kazanmasını sağlar.

Yeni Uygurca	Türkçe
Oqutquçilirimizdin nurgun nerse öğendük. Ustazlirimiz bu hekte neme deydikin? Ependimler neme layıq tapsa şu. Başlıqımız tevsiyesi nêmikin	Öğretmenlerimizden çok şey öğrendik. Hocamlar ne diyor bu konuda? Beyefendiler nasıl uygun görürse. Başkanımız ne önerir?

6.9. Dil ve Kültür Arasındaki Bağlantı

Çokluk eklerinin kullanımı, dilin toplumsal ve kültürel bağlamda nasıl işlediğini ve toplumsal yapıyı nasıl yansıttığını açıkça gösterir. Bu ekler, dilin sosyal işlevselliğini artırarak, toplumsal değerleri, normları ve kültürel yapıyı ifade etmede önemli bir araç sağlar. Hem Yeni Uygurca hem de Türkçede çokluk eklerinin bu tür kullanımı, dilin kültürel ve toplumsal bağlamdaki zenginliğini ve derinliğini ortaya koyar.

Yeni Uygurca	Türkçe
Kişiler toy-tökünlerde, heyt -bayramlarda bir yerge cem bolışidu.	Düğünlerde, bayramlarda hep bir araya gelinir.

Türk kültüründe aile ve topluluk kavramları büyük önem taşır ve bu, dilde çokluk eklerinin kullanımıyla kendini gösterir. Çokluk ekleri, topluluk ve aile bağlarının iletişimde vurgulanmasını sağlayarak sosyal yapının ve değerlerin korunmasına yardımcı olur. Resmi ve saygılı bir dil kullanımında da bu ekler önemli rol oynar, topluluklara hitap ederken resmi ve saygılı bir ton oluşturur. Toplumsal kurallar ve doğrular, çokluk ekleriyle ifade edilerek toplumun normlarının ve değerlerinin aktarımını sağlar. Ayrıca, bu ekler bir arada olma ve birlikte hareket etme gibi toplumsal

değerleri yansıtarak birlik ve dayanışmayı güçlendirir. Uygur ve Türk kültürlerinde kolektivist yapının bir göstergesi olarak sıkça kullanılan çokluk ekleri, bireylerden ziyade toplulukları ön plana çıkarır. Aile, arkadaşlık ve sosyal gruplar gibi toplumsal normlar ve değerler de bu eklerle yansıtılarak toplum içindeki ilişkilerin dildeki ifadesini kuvvetlendirir. Geleneksel ve modern ilişkiler arasında denge kurarken, bu ekler geçmişe ve modern zamana ait değerleri bir arada tutar. Sosyal hiyerarşi ve saygı ifadeleri de bu eklerle belirlenir, büyükler ve otorite figürlerine yönelik konuşmalarda saygı ve hiyerarşi vurgusu yapar. Çokluk eklerinin kullanımı, dilin kültürel bağlamda nasıl işlediğini ve toplumsal yapıyı nasıl yansıttığını gösterir. Genel olarak, bu ekler Türk ve Uygur kültürlerinde dilin önemli bir parçası olup, toplumsal yapıyı, normları ve değerleri ifade etmede kritik bir rol oynar, dilin kültürel ve sosyal bağlamını zenginleştirir ve toplumun değerlerini korur.

Sonuç

Yeni Uygurca dilbilgisi araştırmalarında, çokluk anlamı veren dil yapılarının genellikle sadece “-lAr” ekine odaklanıldığı ve diğer dilbilgisel birimlerin göz ardı edildiği görülmüştür. Bu durum, dil öğretiminde anlam karışıklıklarına yol açmakta ve dilin doğal kullanımını zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla, dil öğretiminde anlamı merkeze alan ve dilin günlük kullanımını dikkate alan işlevsel yaklaşımlar büyük önem taşımaktadır. Yeni Uygurcada ve Türkçede çokluk kategorisinin sadece morfolojik bir özellik olarak değil, aynı zamanda semantik, pragmatik ve kültürel bağlamlarda da önemli işlevler üstlendiği belirlenmiştir. Çokluk ekleri, belirli bir sayıyı belirtmekten öte, genel, nötr veya belirsiz çokluk anlamları katarak dilin kullanımını esnek ve zengin hale getirir. Ayrıca, çokluk eklerinin vurgu ve abartı ifadeleri için kullanılması, dilin duygusal ve ifade gücünü artırır. Yeni Uygurcada çokluk ekleri, dilin morfolojik yapısında önemli bir yer tutar ve gramer kurallarına uyum gösterir. Türkçede ise “-lAr” çokluk eki kullanılır ve bu ekler, dilin dilbilgisel yapısını zenginleştirerek cümle içinde anlamın doğru bir şekilde ifade edilmesini sağlar. Fiiller, sıfatlar, zarflar, bağlaçlar ve deyimler gibi çeşitli dilbilgisel unsurlarda çokluk anlamının aşırılık, süreklilik, zorluk, fazlalık ve yoğunluk gibi kavramlarla iç içe olduğu gözlemlenmiştir. Sentaktik açıdan, çokluk ekleri cümle yapısını temel olarak değiştirmeden kelimeler arasındaki ilişkileri düzenler ve anlamı çoğul hale getirir. Semantik ve pragmatik açıdan ise, çokluk ekleri genel veya belirsiz bir çokluk anlamı katmakta, bu da dilin esnekliğini ve zenginliğini artırmaktadır. Ayrıca, bu ekler topluluk, aile ve sosyal bağların önemini vurgulayarak, kültürel yansımaları güçlendirmektedir. Türk kültüründe topluluk ve aile kavramlarının dildeki yansımaları çokluk ekleri ile belirginleşmektedir. Bu ekler, topluluk, aile ve sosyal bağların önemini vurgulamakta ve toplumsal hiyerarşi ile saygıyı ifade etmektedir. Ayrıca, resmî ve saygılı dil kullanımında önemli bir rol oynamaktadır. Dil öğretiminde betimleyici ve işlevsel yaklaşımlar, dilin biçim ve anlamının birlikte değerlendirilmesine olanak tanıyarak, öğrencilerin dilin gerçek kullanımını daha iyi kavramalarına yardımcı olur. Bu yaklaşımlar, dilbilgisel kuralların ötesine geçerek, dilin iletişimdeki işlevlerini ve anlam yapılarını daha kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. Bu sonuçlar, Yeni Uygurca ve Türkçede çokluk kategorisinin dilbilimsel, semantik, pragmatik ve kültürel boyutlarını anlamak için kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır. Ayrıca, Türk dilleri arasındaki benzerlikler ve farklılıklar üzerine önemli bilgiler sağlamaktadır.

Kaynakça

Aydın, M. Â. (1989). Aile. TDV *İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 2, s. 196-200). İstanbul: TDV Yayınları.

- Başdaş, C. (2006). Türk lehçelerinde işteşlik eki (-ş-) ve çokluk, *Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı*, 9-15 Nisan 2006-Çeşme/İzmir.
- Benzer, A. (2020). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde işlevsel dil bilgisi*. Ankara: Pegem.
- Bondarko, A. V. (1984). *Funksionalnaya grammatika*. Leningrad Nauka: Leningradkoe Otdelenie.
- Bondarko, A. V. (1987). *Vvedenie. Osnovaniya Funksionalnoy Grammatiki; Teoriya Funksionalnoy Grammatiki*. Leningradkoe Otdelnie.
- Ekşioğlu, S. (2020). Tarihî gelişim süreci içinde +DAş eki, XII. *Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu*, 21-23 Ekim 2020 - Ankara, 855-875.
- Ercilasun, A. (2005). *Başlangıçtan yirminci yüzyıla Türk dili tarihî*. Ankara: Akçağ.
- Ergin, M. (2019). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Gabain, A.V. (1988). *Eski Türkçenin grameri* (Çev. Mehmet Akalın). Ankara: TDK Yay.
- Güngördü, Z. (1993). *A lexical-functional grammar for Turkish*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Bilkent Üniversitesi.
- Hacıeminoğlu, N. (1996). *Karahanlı Türkçesi grameri*. Ankara:TDK Yay.
- Harbalioğlu, N. (2017). Yeni Uygur Türkçesindeki +lAr ekine bir bakış. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı: 44, 173 - 186.
- Korkmaz, T. (1996). *Turkish text generation with systemic-functional grammar*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Bilkent Üniversitesi.
- Komisyon. (1991). *Uygur tiliniñ izahlıq luğiti*. Pekin: Milletler Neşriyatı.
- Korkmaz, Z. (2014). *Türkiye Türkçesi grameri (şekil bilgisi)*. 4.Baskı. Ankara: TDK Yay.
- Kıran, Z., Kıran, A. (2006). *Dilbilime giriş*. Ankara: Seçkin Yay.
- Kılınç, O. (2024). İşlevsel dilbilgisi açısından Türkçede çokluk kategorisi. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 14, 543- 554.
- Larsen-Freeman, D. (2001). Teaching Grammar. M. Celce-Murcia (Ed.), *Teaching English as a Second or Foreign Language*. Heinle&Heinle Thomson Learning.
- Musaoğlu, M. (2003). Türkçenin işlevsel dilbilgisi ve metin kompozisyonu. *Dil Dergisi*, 120, 22-40.
- Nesriddin, Z. (2014). Uygur tilidiki köplük ukumuğa kaytidin nezer. *Xinjiang İctimai Penler Tetkikati*, 2, 94-101.
- Oflaz, E. (2010). *İşlevsel dilbilgisi çerçevesinde Türkçedeki ilişkisel süreçlerin betimlenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Öztürk, R. (2018). Yeni Uygur Türkçesinde “+lAr” ekinin farklı bir işlevi üzerine. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (43), 25-32.
- Tehur, A., Ebeydulla, Y. & Rahman, A. (2010). *Hazirki zaman Uygur tili*. Ürümçi: Xinjiang Helk Neşriyatı.
- Tömür, H. (2011). *Modern Uygur grammar*. Beijing: Milletler Neşriyatı.
- Tsintsius V. & Letyagina N. (1978). *Kistorii Mnojestvennosti v Altayskih Yazıkah*, Leningrad.

- Tohti, L. (2012). *Xiàndài Wéiwú'ěr Cānkǎo Yǔfǎ (Modern Uygurca Referans Dilbilgisi)*. Beijing: Zhōngguó Shèhuì Kēxuéyuàn (Çin Sosyal Bilimler Akademisi).
- Schaaik, G. V. (1998). İşlevsel dilbilgisi nedir? *Dilbilim Araştırmaları*. 9 – 25.
- Teklimakani, A. P. (2004). *Çağatay Tili Hekkide Mupessil Bayan*. Beijing: Milletler Neşriyatı.
- Tosun, İ. (2010). Türkiye Türkçesinde +Ca ekinin kullanım ve anlam çeşitliliği, *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5(4), 1473-1486.
- Uzun, N. E. (2006). *Biçimbilim -temel kavramlar*. İstanbul: Papatya Yay.
- Uysal, B. (2018). Türkçede işteş çatı ve işteş çatının özellikleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(2), 806-836.
- Vardar, B. (1998). *Açıklamalı dil bilim terimleri sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- Zolotova, G. A. (2002). *Katagorii Vremenii i vidas Toçki Zreniya Teksta*. In: Voprosı Yazıkoznaniye No.3. pp. 7-30. ISSN 0373-658X.